

Firspandet på Brandenburger Tor rider mod øst

Peter Wivel

Tyskland og Rusland, de to europæiske stormagter, har følt hinanden på tænderne i århundreder og har lært at respektere – eller frygte – hinanden for det. Det har ikke været lykkeligt for Europa. Men intet tyder på, at Tyskland vil gentage fortidens dumheder. Spørgsmålet er, hvad Rusland vil

Perioden fra Tysklands indtrædelse i NATO i 1955 til socialdemokraten Willy Brandts valg til Tysklands kansler i 1969 og fra NATO's dobbeltbeslutning i 1979 til valget af Mikhail Gorbatsjov som generalsekretær for Sovjetunionens kommunistiske parti i marts 1985 betegner to relativt kortvarige vestvendte parenteser i et flere århundreder gammelt spændingsforhold, hvis bærende element har været et frivilligt eller ufrivilligt tysk skæbnefællesskab med Rusland/Sovjetunionen. Tysklands optagelse i NATO og Det Europæiske Økonomiske Fællesskab i 1955 blev endog ledsaget af en genoptagelse af de diplomatiske forbindelser med Moskva.

De tyske krige mod Rusland/Sov-

jetunionen fra hhv. august 1914 til marts 1918 og juni 1941 til maj 1945 fandt sted under omstændigheder, hvor den vestlige verden blev anset for en mindst lige så farlig fjende for Tyskland som Rusland.

Så sent som i 2004 sagde kulturhistorikeren Karl Schlögel, at nøglen til det ikke altid beroligende tyske sjælslandskab snarere lå i øst end i vest. Eksemplerne på det er legio, og de opregnes med største tydelighed i historikeren Gerd Koenens værk *Der Rusland-Komplex. Die Deutschen und der Osten 1900-1945* (C.H. Beck 2005).

Det er på alene på denne baggrund, man kan forstå Tysklands Ruslandspolitik under den socialdemokratiske kansler Gerhard Schrö-

der (1998-2005) og hans efterfølger Angela Merkel, CDU. Begge fortsætter en tradition, der er væsensforskellig fra det forhold, NATO-landene som helhed kan have til Rusland.

Men hvad er det for en historie, der fortsat interesserer Tyskland og Rusland gensidigt for hinanden? Det kan ikke mindst kulturhistorien fortælle os noget om.

En af de første, der anede og ikke mindst frygtede, at de gamle tider var på vej tilbage med Gorbatsjovs magtovertagelse i Kreml, var den tyske historiker Ernst Nolte. Han halede nogle af sine gamle travere frem af mølposen og relancerede dem i stort format i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* i juni 1986. Hans tanke var, at nationalsocialismen blev båret frem af en almen borgerlig frygt for bolsjevismen i Sovjetunionen, og at Hitlers 'mod-tilintetgørelse' af jøderne var et svar på Stalins terror og udsejelse af klassefjender.

Selv om Noltens indlæg ikke imponerer, viste den efterfølgende såkaldte 'historikerstrid', at der findes en hård kerne af sandhed i diskussionen af de to landes forhold til hinanden i årene fra sovjetrevolutionen og frem til Hitler-rigets undergang. Det, der om noget har forenet Tyskland og Rusland/Sovjetunionen i perioden og adskilt de to lande radikalt fra det anglo-saksiske Vesten, er to ideologier, nationalsocialismen og kommunismen, der blev afgørende for hele det 20. århundrede og tilsammen har kostet menneskehe-

den millioner og atter millioner af menneskeliv.

Rusland og Tyskland var i det 20. århundrede ideologiske stormagter. Det tjente ikke deres egne interesser, og positionerne var dømt til forfald. Tyskland har fundet en helt anden pragmatisk statsræson, og landet er i dag en bærende pille i det europæiske samarbejde. Dets projekt er en befæstelse af retssamfundet indadtil og en udbredelse af det på kontinenter i skikkelse af EU og i den øvrige verden, hvis Tyskland ellers kan bidrage til det.

For Ruslands vedkommende er situationen en anden. Rusland er i dag betydelig dårligere stillet. Skønt det i modsætning til Tyskland sidder i FN's Sikkerhedsråd, er en førende atommagt og et rige med den allerstørste indflydelse på verdens gang, råder Rusland ikke over en global vision, der kan bidrage til at forbedre verden i den forstand, at visionen kan fremme fred, afspænding og økonomisk fremgang. Det giver store problemer, og til løsningen af dem har Tyskland tildelt sig selv en privilegeret rolle som brobygger mellem Moskva og Bruxelles.

Moskva-Berlin-aksen

Süddeutsche Zeitung bragte den 22. november 2008 en samtale mellem de to fremtrædende tyske socialdemokrater, den tidligere kansler Helmut Schmidt og Egon Bahr, arkitekten bag Willy Brandts østpolitik. I ar-

tiklen fortæller Bahr, at drivkraften bag Brandts åbning mod Sovjetunionen var DDR's opførelse af Muren i august 1961, da Brandt var regerede overborgmester i byen. På dette tidspunkt måtte SPD konstatere, at ingen af de tre vestlige besættelsesmagter ville gå i krig for tyskernes skyld. Ergo måtte tyskerne selv arrangere sig med den fjerde besættelsesmagt, Sovjetunionen. "Når ingen hjalp os, måtte vi hjælpe os selv", siger Bahr. Schmidt føjer til, at Henry Kissinger, den amerikanske udenrigsminister under præsident Richard Nixon, var latent mistroisk over for kansler Willy Brandts udsoningspolitik over for Østeuropa og Sovjetunionen.

Kissinger kunne have gode grunde til sin mistro. I 1918 havde Lenin spået, at de to lande og folk var som to kyllinger, der var forudbestemt til at sprænge verdensimperialismens æggeskal og bære den socialistiske verdensrevolution fremad med udgangspunkt i Moskva-Berlin-aksen. Tre år senere skrev Thomas Mann: "Den germansk-romanske civilisation, der bygger på et romersk fundament, begynder at vakle, den slavisk-germanske opbygning fortsætter". Det var ikke bare bragesnak.

Den efterfølgende tysk-russiske historie rummede mindst tre skræmmende eksempler på, hvad Kissinger kunne frygte: 1. Særfreden med Lenins revolutionære Rusland i Brest-Litovsk i marts 1918 gav de kejserlige tyske styrker frie hænder på

Vestfronten. 2. Særfreden med Sovjetunionen i den liguriske by Rapallo i april 1922 gav tyskerne mulighed for at omgå Versailles-traktaten og genopruste på sovjetisk territorium, og endelig 3. Hitler-Stalin-pagten i august 1939, der udløste Anden Verdenskrig.

Splittelse og genforening

Det var Den Røde Hær der indtog Berlin, det tyske riges hovedstad, og det var Sovjetunionen, der fra 1945 holdt det østlige Tyskland besat og siden gjorde DDR til en sovjetisk lydstat. Alene denne omstændighed gjorde og gør Rusland til en meget nærværende magtfaktor i Tyskland. Brandt og Bahrs udenrigspolitiske linje kan i dag forekomme selvfølgelig, men set fra et vestligt allieret synspunkt i 1960'erne var den det ikke. Ingen ønskede en genforening, og i den forstand var den socialdemokratiske østpolitik derfor fremsynet. Tyskland måtte komme på talefod med Moskva igen – som en selvstændig samtalepartner, ikke som halehæng til vestmagterne.

Uden det særdeles grundige forarbejde, som både Brandt og hans to efterfølgere Schmidt og den borgerlige kansler Helmut Kohl havde gjort, var det næppe kommet til en smertefri genforening i 1990. Selv efter Murens fald tænkte mange vestlige statsledere: "Hellere et halvt Tyskland domineret helt end et helt Tyskland domineret halvt". De op-

gav tanken senere end Gorbatsjov. Tyskerne kvitterede for hans åbenhed. Et halvt år før Murens fald viste en meningsmåling i Tyskland, at 60 procent så med velvilje på Sovjetunionen, 80 procent troede på hans reformpolitik, og kun 2 procent afviste ham.

Det forenede Tyskland fik sin fulde selvstændighed tilbage med Paris-chartret fra november 1990, en måned efter Genforeningen. Chartret gjorde en ende på Europas deling efter Anden Verdenskrig og anerkendte den aftale, der var indgået i september 1990 i Moskva, hvor de 'fire-plus-to', altså Anden Verdenskrigs fire sejrherre og de to Tysklande, endegyldigt havde godkendt, at Tyskland genopstod som en samlet, forenet nation midt i Europa.

Petersburger-Dialogen

På grund af krisen i Kosova i 1999, hvor regulære tyske styrker for første gang siden Anden Verdenskrig var i aktiv kamp, nedkøledes forholdet til Rusland. Det blev dog hurtigt genoplivet, da Tyskland og Rusland i april 2001 indledte en dialog, der siden er kaldt Petersburger-Dialogen efter mødestedet, Sankt Petersborg. Siden da har de to lande hvert år, de seneste år i september eller oktober, afholdt møder på højeste plan skiftevis i Rusland og Tyskland. Møderne støttes af private sponsorer og de to landes regeringer, og de prioriteres højt af begge parter.

Dialogen mellem de to store europæiske nationer udmønter sig i en tysk støtte til og sympati for russisk medlemskab af en række internationale samarbejdsorganisationer, herunder NATO's Ruslands-råd, der blev en institution i maj 2002. (Arbejdet i dette råd blev midlertidigt suspenderet i august efter krisen i Georgien).

Den tyske kansler Gerhard Schröder udtrykte sin uforbeholdne solidaritet med USA efter angrebet den 11. september 2001. Men husfreden med de amerikanske venner varede ikke længere end et år. I slutfasen af den tyske valgkamp i 2002 erklærede Schröder, at hans land ikke kunne støtte en eventuel invasion i Irak, et udspil, der var med til at sikre hans genvalg. Schröder holdt imidlertid sit valgløfte, da USA og Storbritannien med allieret støtte invaderede Golflandet i marts 2003.

Herefter nåede forholdet mellem USA og Tyskland et nulpunkt i efterkrigshistorien. Den amerikanske forsvarsminister Donald Rumsfeld smed Tyskland i historiens skraldespand med bemærkningen om, at det tilhørte 'det gamle Europa'. Hvordan det skulle forstås, blev beskrevet indgående af den indflydelsesrige amerikanske kommentator Robert Kagan i bogen *Of Paradise and Power* (Knopf, 2003). Kagan rykede på hovedet af den europæiske udenrigspolitik. Den kan slet ikke måle sig med den amerikanske pragmatiske tilgang til en verden, der alt

for ofte kun forstår magtens sprog. Amerikanerne er fra Mars, mens europæerne er fra Venus, lød Kagans besnærende budskab. Det ene er et krigerfolk. Det andet forsøger lykken med diplomati og besnærelse, men sætter stiltiende sin lid til USA's atomparaply.

Bogen gik imidlertid især i rette med Tyskland i skikkelse af den tyske oplysningsfilosof Immanuel Kant, der hos Kagan udråbes til profet for 'den evige fred'. Omvendt idealiseres den engelske 1600-talstænkner Thomas Hobbes, læs Tony Blairs Storbritannien, der vidste, at vi lever i en ond verden. Bogen var ikke tyngt af filosofisk indsigt, og slet ikke af kendskab til de to filosofiske geniens tankegang, men den blev et flittigt læst redskab i den moralske oprustning før og efter invasionen i Irak, og som et indirekte smædeskrift vendt mod det tysk-russiske diplomati.

Strategisk partnerskab

Mens der herskede nærmest istid, når Schröder og George W. Bush en sjælden gang imellem traf hinanden, var Schröders forhold til den russiske præsident Vladimir Putin anderledes varmt. Der opstod et slags 'mandevenskab' mellem de to ledere, der mødtes mindst to gange om året. I april 2005, kort før 60-året for Tysklands betingelsesløse kapitulation i maj 1945, undertegnede Schröder og Putin et såkaldt 'strate-

gisk partnerskab' inden for en række udviklingsområder, især uddannelse og forskning.

Partnerskabet skal fremme fred og stabilitet på grundlag af demokrati, retsstatslighed og velstand og understøtte en markedsøkonomi, der tager sociale og økologiske hensyn. Det er forudset, at de to landes udenrigsministre mødes regelmæssigt, og at også 'kritiske emner' skal kunne tages op på møderne. Det er karakteristisk, at det tyske diplomati igen og igen understreger, at en forudsætning for en uddybning af samarbejdet mellem vestlige investorer og russisk erhvervsliv frem for alt er en positiv udvikling i Rusland selv, herunder især inden for området retssikkerhed.

Venskabet mellem Putin og Gerhard Schröder viste sig at være så nært, at Putin i 2006 ikke kunne pege på nogen bedre end den afgæede tyske kansler, da der skulle findes en formand for det driftsselskab, Nord Stream, der efter planen skal lægge en nordeuropæisk gasledning gennem Østersøen fra Sankt Petersborg til Greifswald i Mecklenburg-Vorpommeren. Selskabets aktionærer er for 49 procents vedkommende to tyske energileverandører, BASF og E.ON, mens de udslagsgivende 51 procent af stemmerne ligger i et datterselskab under det russiske energiselskab Gasprom. Schröder og Putin havde som aktive politikere banet vejen for indgåelse af aftalen mellem de to landes mere el-

ler mindre private selskaber. Transaktionen har ført til kritik i Tyskland, og den har skadet Gerhard Schröders troværdighed, når han udtaler sig om det tysk-russiske forhold. Men et faktum er det, at projektet stadig nyder fremme trods heftige protester fra en række østeuropæiske lande og Sverige. Gasledningsprojektet har således ikke bedret på det i forvejen anstrengte forhold mellem nabolandene Tyskland og Polen. Alligevel har den nuværende borgerlige tyske kansler, Angela Merkel, ingen planer om at lukke den gashane, der skal levere endnu flere kubikmeter russisk naturgas til tyske forbrugere direkte fra Rusland til Tyskland og uden om transitlande, der eventuelt kunne volde problemer i krisesituationer.

Merkel sætter intet spørgsmålstegn ved Ruslands pålidelighed som leverandør af energi, ikke officielt i alt fald. Den tyske kansler er en god kender af Rusland. Hun var borger i DDR og taler flydende russisk. Hun nærer ingen illusioner om hverken Putin eller Rusland.

Tyskland er storimportør af energi. Landet importerer 100 procent af sin uran, 97 procent af sin olie, 83 procent af sin naturgas og 61 procent af sit kul. Rusland er suverænt Tysklands største energileverandør. Tyskland får 41 procent af sin råolie, 37 procent af sin naturgas, 19 procent af sin uran og 8 procent af sit kul fra Rusland. Det er tal, der ikke er til at spøge med i en stor økono-

mi som den tyske. Kritikere i Tyskland siger, at landet i farlig grad har gjort sig afhængig af leverancerne fra Rusland. Modspørgsmålet lyder: Findes der andre og mere pålidelige energileverandører? Iran måske? Eller Irak? Dertil kommer, at afhængigheden er gensidig: Tyskland er Ruslands vigtigste samhandels- og dermed moderniseringspartner.

Forudsætning for stabilitet

Frank-Walter Steinmeier, der er udenrigsminister i Merkels borgerlig-socialdemokratiske koalitionsregering, og desuden det tyske Socialdemokratis kanslerkandidat til forbundsdagsvalget næste år, har været med under alle Gerhard Schröders venskabelige møder med Vladimir Putin, idet han fra 1998 til 2005 ledede Schröders statsministerium, kanslerkontoret, som det kaldes på tysk. Den politik har han fortsat som udenrigsminister. Også han står for det videst mulige samarbejde med Rusland.

Steinmeier formulerer det således, at Tyskland har brug for Rusland til at skabe stabilitet i verden, på Balkan, i Mellemøsten og i særlig grad i forholdet til Iran, der er tæt på at have konstrueret sin første atombombe. Han arbejder også for at fastholde Rusland på en nedrustningskurs i Europa. Under sin seneste store rundrejse i Rusland i 2008, betonedede Steinmeier igen og igen i sine officielle taler, der er lagt ud på

ministeriets hjemmeside, at retsstaten er en vigtig forudsætning for økonomisk trivsel i Rusland. Der er ikke tale om, at han snakker russerne efter munden.

“Jeg ved, at begrebet ‘demokrati’ støder på megen skepsis og afvisning efter erfaringerne i Rusland i 1990’erne. Derfor skal jeg præcisere, hvad jeg mener med ordet. Demokrati – det er ikke uorden, alles kamp mod alle og ustabilitet. Demokrati er snarere et samliv på basis af bindende regler, der udtrykkelig gælder for alle. Retsstatslighed bygger på en orden, hvor den stærkes ret ikke gælder, men derimod retens styrke, som alle i lige grad må underkaste sig!”. Sådan sagde Steinmeier ved en middag i Jekatarinburg i maj.

Tyskland var sammen med Frankrig de to vigtigste NATO-lande, der på mødet i Bukarest i april 2008 udtrykte betænkeligheder ved optagelsen af Georgien i NATO og fik skubbet optagelsesforløbet ud i en ikke nærmere bestemt fremtid. Krigen i Georgien i august ændrede ikke grundlæggende det tyske standpunkt. Tyskerne anser Rusland for en vigtigere sikkerhedspartner end Georgien.

Men hvad vil Rusland?

Hvis man ser tilbage på de sidste ti års tysk Ruslandspolitik, således som den har været ført af først Schröder og siden Merkel, ligger den i direkte

forlængelse af den beslutning, Willy Brandt og Egon Bahr tog efter Murens fald i 1961: Hvis vi ønsker noget fra Rusland, må vi selv henvende os til Rusland. Det skete dengang under skepsis og modvilje fra Tysklands amerikanske allierede, og det samme har været tilfældet i de ti år, der er gået siden Schröder kom til magten.

Men det interessante er, at politiken beskriver et uændret forløb i alle disse ti år. Den blev ikke det mindste afsvækket, da den republikanske præsident George W. Bush tiltrådte i januar 2001 og siden erklærede USA for den eneste tilbageblevne supermagt, oven i købet med ret til foregribende, såkaldte preemptive militære angreb, der skulle komme en eventuel, men endnu ikke reel trussel i forkøbet. Den tyske åbning til Rusland blev tværtimod styrket.

Derfor står den så meget desto stærkere i dag, hvor Bush’ strategi ligger i ruiner på alle fronter. Måske er årsagen den, at de to europæiske stormagter virkelig har følt hinanden på tænderne i århundreder og har lært at respektere, eller frygte, hinanden for det. Det har på ingen måde været en lykkelig historie for Europa. Men intet tyder på, at Tyskland i dag nærer et ønske om at gentage fortidens dumheder. Spørgsmålet er, om Rusland gør.

Peter Wivel er korrespondent for Politiken i Berlin.